

ЧОРНИЙ А.М., здобувач
(Національна академія внутрішніх справ)

УДК 343.98

ТАКТИЧНІ ОПЕРАЦІЇ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КОРИСЛИВИХ УБИВСТВ

Проаналізовано окремі тактичні операції при розслідуванні корисливих убивств.

Ключові слова: тактичні операції, розслідування, корисні вбивства

Проанализированы отдельные тактические операции при расследовании корыстных убийств.

Ключевые слова: тактические операции, расследование, корыстные убийства

It is analysed tactical operations at investigation of murders at mercenary motive.

Keywords: tactical operations, investigation, mercenary murders

Криміналістика, вивчаючи застосовувані злочинцями прийоми підготовки, вчинення й приховування злочинів і прогножуючи можливість появи нових, покликана озброювати сучасну практику найбільш ефективними прийомами і методами розкриття й розслідування злочинів. Різноманітні криміналістичні розробки й рекомендації збагачують практику протидії злочинності. У свою чергу, узагальнення й осмислювання передової слідчої й оперативно-розшукової практики є живильним середовищем науки криміналістики.

Останніми роками криміналісти-науковці, які займаються розробкою проблем криміналістичної тактики й методики розслідування окремих видів злочинів, не обмежують себе традиційним колом питань, зокрема, пов'язаних із удосконаленням тактики проведення окремих слідчих дій, а розробляють рекомендації, спрямовані на оптимальне виконання завдань більш високого рівня спільності. Реалізація нових ідей пов'язана з докорінним переглядом окремих традиційних положень науки криміналістики. Серед таких перспективних напрямів можна назвати рекомендації щодо проведення різного роду тактичних операцій при розслідуванні злочинів [1; 2; 3; 4; 5 та ін.].

Виконання тактичних завдань при розслідуванні корисливих убивств, як правило, здійснюється у формі відповідної тактичної операції. Під час розслідування таких убивств тактичні операції є комплексом цілеспрямованих і погоджених між собою слідчих дій, оперативно-розшукових та організаційних заходів. Тактичні операції є основним структурним елементом слідчої тактики й методики розслідування корисливих убивств. Тактичні завдання, які зустрічаються при розслідуванні корисливих убивств, в основних рисах повторюють, дублюють один одного, що дає змогу розробляти типові тактичні операції.

Аналіз практики розслідування корисливих убивств свідчить, що криміналістичні комплекси у вигляді тактичних операцій використовуються ще досить рідко, слідчі замість них віддають перевагу послідовному проведенню окремих слідчих дій, які за своїм призначенням і часом проведення нерідко порушують логіку пошуку доказів, які підтверджують висунуту версію. Послідовність проведення окремих слідчих дій нерідко спричиняє втрату інформації, створює часовий потенціал для злочинців, використовуваний для приховування або знищення доказів, залякування свідків, придумування неправдивих алібі тощо. У цьому аспекті проведення тактичних операцій сприяє не тільки швидкості одержання необхідної інформації, але й усуненню перешкод, які створюються для її одержання.

Тактичні операції за своїм видом, метою й організацією можуть бути найрізноманітнішими комплексами слідчих, оперативно-розшукових і організаційних дій, однак усі вони об'єднані метою – найбільш ефективно й швидко виконати тактичне завдання, яке постає на певному етапі розслідування корисливих убивств.

Серед видів тактичних операцій, які слід рекомендувати при розслідуванні корисливих убивств, можна назвати такі: „Затримання злочинця з речовими доказами”, „Встановлення особи злочинця”, „Розшук викраденого майна”, „Розшук злочинця”, „Викриття злочинця”, „Перевірка алібі”, „Атрибуція трупа”, „Встановлення особи жертви”, „Подолання протидії розслідуванню” та ін. Кожна з названих тактичних операцій має свій комплекс дій, обумовлених її метою.

У даній статті нами буде розглянуто дві найважливіші операції, які реалізуються при розслідуванні корисливих убивств: „Розшук злочинця” та „Розшук викраденого майна”. Їхній зміст як криміналістичних комплексів ще не досліджувався вітчизняними науковцями, тому

відсутні криміналістичні рекомендації щодо проведення таких операцій і типізації доцільних слідчих дій та оперативно-розшукових заходів.

Найважливішою умовою, яка забезпечує реалізацію принципу неминучості покарання за вчинене корисливе вбивство, полягає у виявленні місцезнаходження зниклих злочинців, викраденого майна й інших об'єктів, що мають значення для встановлення істини у справі. Виконання таких завдань багато в чому залежить від погоджених дій усіх, хто брав участь у розшуку осіб, насамперед слідчих і оперативних працівників, які працюють у тісному контакті з експертами-криміналістами. Найбільшого ефекту, як свідчить практика, така взаємодія досягає при проведенні пошукових тактичних операцій як сукупності заходів, узгоджених за метою, місцем і часом, які проводяться для виконання конкретних завдань розшуку з урахуванням слідчої ситуації, що склалася.

Доцільність використання тактичної операції „Розшук злочинця” з метою розшуку зниклого злочинця повинна бути проаналізована в кожному конкретному випадку, але при вчиненні вбивств із корисливих мотивів, особливо в умовах неочевидності, групою осіб, з використанням тієї або іншої зброї, їхню роль, на наш погляд, важко переоцінити, оскільки такі обставини значно ускладнюють процес розслідування, свідчать про попередню підготовку до вчинення злочину, наявність організаторів, співучасників та ін. Крім того, проведення тактичної операції значно розширює тактичні можливості розслідування, дозволяє використовувати сучасні криміналістичні засоби, прийоми й методи, заощаджує час.

Безпосередня реалізація тактичної операції „Розшук злочинця”, спрямованої на встановлення особи, яка вчинила такий злочин, здійснюється у кілька етапів: перший – виявлення, аналіз, систематизація й формування на цій основі версій щодо механізму події й кола осіб, причетних до неї; другий – виявлення конкретної особи (осіб), стосовно яких є достатні дані, щоб підозрювати їх у вчиненому; третій – концентрація зібраних доказів, достатніх для пред'явлення обвинувачення.

Перший етап завершується, як правило, оглядом місця події й одержанням даних від потерпілих, які залишилися в живих, й інших осіб, тобто з'ясуванням обстановки події й моделюванням події загалом. Отримані відомості мають різний ступінь вірогідності, що пояснюється джерелом їх походження. Такі відомості найчастіше пов'язані зі знаходженням запідозреної особи у районі, у якому вчинено злочин, наявністю неприязних стосунків з потерпілим, проявом інтересу до його матеріальної сторони життя, несподіваною телефонною розмовою, зустріччю з потерпілим незадовго до вбивства тощо [6, с. 78].

Встановлення вірогідності таких даних здебільшого покладається на оперативних працівників, які, використовуючи свої можливості, насамперед оперативні й криміналістичні обліки, конфіденційне співробітництво й інші засоби, можуть зібрати більш повні дані стосовно певних осіб, їх зв'язків, забезпечити при необхідності приховане спостереження з метою недопущення знищення викраденого й знарядь злочину, приховання слідів злочину, впливу на потерпілих і очевидців події. На наш погляд, ігнорування даного напрямку при проведенні тактичної операції „Розшук злочинця”, зневага зазначеними відомостями через їх неповний, уривчастий характер є однією з причин того, що багато вбивств із корисливих мотивів залишаються нерозкритими.

Отримані відомості найчастіше пов'язані з тим, що певна особа намагалася продати, обміняти тощо яку-небудь викрадену річ або користувалася нею. Одержання такої інформації змушує слідство встановити легальність джерела придбання цієї речі, виявити зв'язок даної особи з місцем проживання потерпілого і його майном, викраденим у ході злочину. Виришувати окреслену ситуацію необхідно негайно після затримання підозрюваного шляхом допиту його слідчим. У цьому випадку необхідно максимально деталізувати показання щодо шляхів придбання речей, часу й місця, наявності осіб, здатних підтвердити показання затриманого, з'ясувати, чи є в нього документи на ці речі, їхню вартість тощо. Дуже часто затримані на такі запитання відповідають, що придбали речі «у незнайомій людині», це диктує необхідність більш глибокого вивчення даної особи, вирішення питання про можливих співучасників, про роль особи як збувальника краденого, вчинення нею аналогічних злочинів, тобто детального з'ясування типових у цій ситуації питань.

Відомості щодо можливості вчинення конкретною особою вбивства з корисливих мотивів є найбільш вдалимими з погляду процесу доказування. Такі дані з'являються в тому випадку, коли потерпілі бачили факт вивозу речей конкретною особою; коли потерпілі за фактом вбивства з корисливих мотивів вказують на певну особу як таку, що вчинила замах; коли виявлені на

місці події сліди пальців рук, особисті речі залишені підозрюваним і належать йому тощо. Наявність таких відомостей диктує необхідність якнайшвидшого затримання запідозреної особи. Виходячи з конкретних обставин справи, в окресленій ситуації найкращим є затримання злочинця при його спробі реалізувати викрадене або за місцем зберігання останнього. У такій обстановці об'єктивно створюються найкращі умови для проведення декількох процесуальних дій, а саме: затримання, особистого обшуку, обшуку за місцем проживання, при необхідності огляду, а також допиту підозрюваного.

При вчиненні вбивств з корисливих мотивів групою осіб доцільно ретельно продумати питання про момент затримання, метою якого є виявлення усіх учасників злочину. Передчасне затримання одного з них буде для інших сигналом небезпеки й може призвести до приховання викраденого, знищення знарядь злочину, виїзду з даного населеного пункту та ін. Найбільш вдалим є одночасне затримання всіх виявлених учасників злочину, але проведене в різних місцях із метою виключення організованого протистояння й створення сприятливих тактичних умов для подальших допитів [6, с. 66].

У ситуації, коли проведення початкових слідчих дій і оперативно-розшукових заходів не дозволило встановити конкретну особу, подальший пошук необхідно вести за такими основними напрямками: за способом вчинення злочину; за прикметами злочинців; серед осіб, раніше судимих за корисливі злочини; за ознаками викраденого майна.

Одним із важливих і багатопланових завдань розслідування замахів на майно громадян є розшук викраденого майна. Виконання цього завдання може здійснюватися в ході проведення тактичної операції „Розшук викраденого майна”, під час якої встановлюються особи злочинців, мотив, мета злочину, способи його вчинення, протизаконний характер вилучення цього майна із власності потерпілого й інші обставини, які підлягають доказуванню. Виявлення й вилучення викраденого майна вирішує проблему відшкодування матеріальної шкоди, заподіяної злочинцем.

Розшук викраденого майна у справах про вбивства, вчинені з корисливих мотивів, є одним із найбільш складних завдань розслідування. Це зумовлюється низкою об'єктивних і суб'єктивних факторів: різноманітністю способів приховання викраденого; широким вибором способів і каналів реалізації цінностей; використанням злочинцями засобів транспорту, зв'язку, що забезпечують швидке переміщення викраденого для реалізації в інші райони, груповим характером злочинів; використанням для реалізації викраденого осіб, не пов'язаних із кримінальним минулим (родичі, знайомі, випадкові громадяни); несвоєчасним вжиттям правоохоронними органами заходів щодо розшуку викраденого; недоліками наявних сил і засобів, у тому числі по роботі в місцях ймовірного збуту викраденого. Тому найефективнішим засобом розшуку викраденого майна є проведення тактичної операції як комплексу слідчих, оперативно-розшукових і інших дій, спрямованих на встановлення, виявлення й вилучення викрадених цінностей. Конкретні методи розшуку, які використовуються в ході операції, багато в чому обумовлені особливостями викраденого майна, застосовуваними злочинцями способами його приховання й реалізації.

Результати аналізу слідчої практики, наукових публікацій дозволяють констатувати, що на початковому етапі розслідування вбивств, вчинених із корисливих мотивів, складаються такі типові ситуації розшуку викраденого: 1) невідома особа з викраденим зникла з місця події; 2) наявні відомості про вчинення вбивства конкретними особами, які зникли з викраденим; 3) підозрювана особа затримана на місці події, однак викрадених предметів при ній немає; 4) підозрювана особа затримана поза місцем події з речами, схожими на викрадені [7, с. 379; 8, с. 245-271].

У кожній із ситуацій можна виділити напрями розшуку викраденого, оскільки використання кожного з відомих елементів злочину дає можливість обрати залежно від конкретних умов той або інший напрям розшуку. У першій ситуації вчинення вбивства в умовах неочевидності розшук викраденого здійснюється паралельно зі встановленням обставин події й осіб, які вчинили вбивство, оскільки з їх виявленням, як правило, значно полегшується й виконання завдання відшукування викраденого. У даній ситуації перспективними є такі напрями аналізу відомостей і спрямування розшуку: «місця збуту викраденого – розшукуване майно», «споживчі особливості викраденого – мета його використання, місця реалізації» та ін. У другій ситуації доцільно використовувати такі напрями розшуку: «від потерпілого – до місця приховання викраденого», «від особи злочинця – до місця приховання викраденого», «від особливостей викраденого майна – до місця його реалізації», «від часу вчинення вбивства – до місця приховання викраденого» та ін. У третій слідчій ситуації основ-

ним напрямом розшуку викраденого є використання факту затримання підозрюваного на місці події, тобто напрям «від особи підозрюваного – до місця приховання викраденого», встановлення його можливих співучасників, пособників у прихованні викраденого, даних про час вбивства й інших обставин. У четвертій ситуації, коли підозрюваний затриманий поза місцем вбивства із предметами, які збігаються за описом із викраденими, головне завдання слідства полягає у встановленні справжнього власника речей і з'ясуванні того, яким шляхом вони потрапили до підозрюваного, тобто у відпрацьовуванні напряму «викрадене – особа злочинця».

Типовими слідчими діями й оперативно-розшуковими заходами щодо одержання даних з місця події й навколишньої його території є такі: огляд місця події; обстеження прилягаючих до місця вбивства приміщень, будівель, ділянок місцевості тощо; пошук слідів, які ведуть від місця події, у тому числі з використанням службово-пошукової собаки; проведення загороджувальних заходів, подвірньо-поквартирних обходів, опитування осіб, які перебували поблизу місця події в момент вчинення вбивства, та інші заходи.

Розшук викраденого майна при встановленні чи затриманні запідозреної особи багато в чому визначається сукупністю властивих їй соціально-демографічних, психологічних і соматичних (біологічних) особливостей, професійних та інших навичок, злочинним досвідом. Тому коли є відомості про конкретних осіб, причетних до корисливого убивства, доцільним є проведення таких слідчих дій, оперативно-розшукових та інших заходів: затримання й допит підозрюваного з метою встановлення відомостей, які характеризують особистість, виявлення його зв'язків, встановлення механізму вбивства, виявлення шляхів і способів реалізації майна; особистий обшук (освідування), обшуки за місцем проживання, роботи осіб, які перебувають із ними у родинних або інших зв'язках, обшуки в допоміжних приміщеннях (гаражі, сараї, дачі та ін.), а також проведення пошукових заходів у місцях імовірної реалізації й приховання викраденого [6, с. 134-135].

Напряму пошуку викраденого майна нерідко обумовлений особливостями його споживчої значимості, призначенням і вартістю, які поряд з іншими обставинами корисливого вбивства, вже на початковому етапі розслідування дозволяють більш-менш окреслити можливі канали реалізації, характер збуту викраденого, встановити можливих покупців. При відпрацьовуванні даного напряму в межах тактичної операції „Розшук викраденого майна” реалізуються такі дії та заходи: огляд місця події; вилучення документів на викрадені речі (паспорта, квитанції, чеки, схеми, малюнки, фотографії) з метою одержання максимальних відомостей про викрадене, його індивідуальні ознаки, дефекти; по можливості одержуються зразків викраденого або його аналогів з метою більш ефективного проведення загороджувальних і інших розшукових заходів; інформування про викрадене суміжних територіальних та лінійних підрозділів внутрішніх справ; орієнтування працівників комісійних, комерційних та інших структур щодо можливого збуту викраденого майна; постановка на облік викрадених речей; здійснення силами підрозділів карного розшуку, дільничних інспекторів міліції, патрульно-постової служби спостереження в місцях імовірного збуту викраденого (ринки, підприємства з ремонту техніки, вокзали тощо).

Підсумовуючи, зазначимо, що в конкретних умовах розслідування корисливих убивств, які завжди набагато різноманітніші за типові, вибір тих або інших напрямів розшуку злочинця та викраденого майна, які реалізуються в ході тактичних операцій, зумовлений ситуаційними особливостями злочину, своєрідністю оперативної обстановки, наявним у членів слідчо-оперативної групи практичним досвідом розслідування аналізованих злочинних проявів та іншими подібними факторами.

Список використаної літератури:

1. Бахин В.П. Тактическое решение и тактическая операция // Советская криминалистика. Методика расследования отдельных видов преступлений: Учебн. / В.К. Лисиченко, В.И. Гончаренко, М.В. Салтевский и др.; Под ред. В.К. Лисиченко. – К., 1988. – С. 24-29.
2. Березутский Е.Ю. Исследование места убийства – криминалистическая операция. Некоторые вопросы теории и практики: Монограф. / Отв. ред. В.И. Шиканов. – Иркутск, 2001.
3. Біленчук П.Д., Перкін В.І. Тактичні прийоми, тактичні комбінації, тактичні операції в розслідуванні злочинів: Навч. посіб. – К., 1996.
4. Драпкин Л.Я. Тактические операции в расследовании преступлений и проблема повышения их эффективности // Вопросы методики расследования преступлений. – Свердловск, 1976. – С. 74-79.
5. Дулов А.В. О разработке тактических операций при расследовании преступлений // 50 лет советской прокуратуры и проблемы совершенствования предварительного следствия: Краткие тезисы до-

кладов к науч. конференции (17.18.04.1972 г.). – Л., 1972. – С. 23-29.

6. Дворкин А.И., Сафин Р.М. Расследование убийств, совершенных организованными группами при разбойных нападениях: Науч.-метод. пособ. – М., 2003.

7. Криминалистика. Криминалистическая тактика и методика расследования преступлений: Учебн. / Глибко В.Н., Дудников А.Л., Журавель В.А. и др.; Под ред. В.Ю. Шепитько. – Х., 2001.

8. Тищенко В.В. Корыстно-насильственные преступления: криминалистический анализ: Монограф. – Одесса, 2002.

Надійшла до редакції 18.03.2011

ЯЦКОВ М.В., здобувач
(Одеський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.91

ЩОДО ХАРАКТЕРИСТИКИ ОСОБИСТОСТІ ШАХРАІВ

Статтю присвячено дослідженню характеристики особистості шахраїв.

Ключові слова: характеристика, особа злочинця, шахраї

Статья посвящена исследованию характеристики личности мошенников.

Ключевые слова: характеристика, личность преступника, мошенники

The article is devoted research of description of personality of swindlers.

Keywords: description, personality of criminal, swindlers

Одним із елементів криміналістичної характеристики шахрайства є характеристика особистості злочинця. В окремих криміналістичних методиках злочинів, учинених у сфері економіки, особистість злочинця майже не досліджувалася, хоча питання, пов'язані з її вивченням, у криміналістиці розроблялися досить давно.

Зусиллями таких учених-криміналістів, як Ю.П. Аленін, В.П. Бахін, Р.С. Белкін, О.М. Васильєв, В.К. Весельський, А.Ф. Волобуєв, В.К. Гавло, В.Г. Гончаренко, В.А. Журавель, А.В. Іщенко, Н.І. Клименко, О.Н. Колесниченко, В.П. Колмаков, В.О. Коновалова, В.С. Кузьмічов, В.К. Лисиченко, В.Г. Лукашевич, Є.Д. Лук'янчиков, Г.А. Магусовський, М.В. Салтевський, М.Я. Сегай, М.О. Селіванов, В.В. Тищенко, В.Ю. Шепитько та ін., зроблений вагомий внесок у розбудову теоретичних засад розслідування окремих категорій злочинів та формування нових криміналістичних методик.

Проблематика розслідування шахрайства досліджувалась у роботах Д.В. Березіна, А.Ф. Волобуєва, О.В. Волохової, В.І. Гаєнка, В.П. Лаврова, В.Д. Ларичева, Т.А. Пазинич, Г.М. Спіріна, С.Ю. Шарова, П.С. Яні та ін.

Водночас наукових розробок щодо створення цілісної наукової концепції розслідування шахрайства у сучасних умовах, яка б ґрунтувалася на новітніх положеннях теорії криміналістики та узагальненні кримінальних справ цієї категорії злочинів, на сьогодні недостатньо. Окремі питання конструювання теоретичних засад розслідування шахрайства розглядалися фрагментарно або залишилися взагалі нерозглянутими.

Метою статті є дослідження особливостей характеристики особистості шахраїв.

Особа, що вчинила злочин, є сполучною ланкою елементів криміналістичної характеристики. Це пов'язано з тим, що об'єкт злочинного посягання, спосіб вчинення злочину, виконання певних дій, залишені сліди та інше завжди обумовлені особистісними якостями злочинця. Дії, виконувані злочинцем, – це взаємозалежна система внутрішніх (психічних) і зовнішніх (динамічних) рухів [8, с. 33].

У чинному Кримінальному кодексі України вперше з'явилося законодавче визначення поняття суб'єкта злочину. Так, згідно з ч. 1 ст. 18 КК України суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого, згідно з цим Кодексом, може наставати кримінальна відповідальність [1]. Отже, відповідно до сформульованого в ст. 18 КК України поняття суб'єкта злочину та положень про чинність закону про кримінальну відповідальність щодо злочинів, вчинених на території України, суб'єктом злочину може бути фізична особа, яка є громадянином України, іноземним громадянином чи особою без громадянства.

